

УДК 364.48(23.0)(477.87)

Палійчук Є.С., к.е.н., доцент

Жуков С.А., к.е.н., с.н.с., доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

АНАЛІЗ СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена проблемам розвитку та функціонування галузей соціальної інфраструктури у Закарпатській області. У роботі досліджено показники стану галузей соціальної сфери та перспективи її розвитку в умовах економічної трансформації. Визначено економічні важелі, що забезпечують функціонування галузей соціальної інфраструктури села та проаналізовано джерела фінансування галузей соціальної сфери.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальна інфраструктура, сільське населення.

Палійчук Є.С., Жуков С.А.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ

Статья посвящена проблемам развития и функционирования отраслей социальной инфраструктуры в Закарпатской области. В работе исследованы показатели состояния отраслей социальной сферы и перспективы ее развития в условиях экономической трансформации. Определены экономические рычаги, обеспечивающие функционирование отраслей социальной инфраструктуры села и проанализированы источники финансирования отраслей социальной сферы.

Ключевые слова: социальная сфера, социальная инфраструктура, сельское население.

Palyjchuk E., Zhukov S.

ANALYSIS OF SOCIAL INFRASTRUCTURE OF TRANSCARPATION REGION

This article is devoted to problems of development and operation of branches of social infrastructure in the Transcarpathian region. This work deal with the indicators of social sectors and its development prospects in the economic transformation. The economic levers, the operation of social infrastructure sectors and analyzes the sources of financing social sectors.

Keywords: social sphere, social infrastructure, rural people.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Важливою передумовою підвищення ефективності сільського господарства є функціонування та розвиток соціальної інфраструктури села. Вона не тільки дає можливість безпосередньо поліпшити якість життя селян, а й допоможе досягти іншої мети, яка поставлена перед сільським господарством.

Ефективне управління розвитком села вимагає не лише підтримки аграрного сектору економіки, а й забезпечення високої якості трудового потенціалу, поліпшення умов життя, праці, побуту, дозвілля сільського населення; оздоровлення демографічної ситуації тощо [2].

Соціальній інфраструктурі відведена роль задоволення загальнолюдських потреб, які пов'язані з життєдіяльністю, забезпеченням належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня, рівня життя. Розвиток та функціонування соціальної інфраструктури та інвестування в неї коштів є нагальною проблемою, яка пов'язана з ліквідацією на Україні негативних соціально-економічних наслідків економічного спаду, високого рівня інфляції та безробіття. Зазначене питання тісно пов'язане з

соціально-економічними змінами, які відбулися в регіонах і вибором моделі, за якою регулюватиметься регіональний розвиток.

У Закарпатській області існує цілий спектр соціально-економічних проблем. Актуальними серед них є – безробіття та бідність, що зумовлюють трудову міграцію сільського населення; занепад соціальної сфери; поглиблення демографічної кризи, обезлюднення та відмирання сіл. Це є наслідком як попередніх, так і новітніх негативних процесів та явищ, зокрема економічної кризи 90-х років і прорахунків, допущених в процесі аграрних трансформацій. Специфічні умови гір істотно впливають на соціально-економічне життя населення гірських територій. Перш за все складні природні умови суттєво обмежують простір для вибору форм та видів господарської діяльності, звужують поле і сферу докладання праці. Це обумовлює негативні соціальні, економічні та екологічні тенденції у розвитку районів, які без активного втручання органів державної влади не можуть бути розв'язані. Тому дослідження розвитку та функціонування галузей соціальної інфраструктури, які визначають рівень життя населення, є доцільним та актуальним питанням у розвитку всієї Закарпатської області.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням формування і розвитку соціальної сфери присвячені наукові дослідження та публікації українських вчених-економістів таких як: В.М. Вакуленко [7], Ковальська Л.Л. [3], Кришталь Т.М. [4], В.І. Ладика [5], М.К. Орлатий [7, 8], М.М. Тимошенко [9], Фімяр С.В. [10], Царук І.М. [11] та інших.

Цілі статті. Ціллю даного дослідження є аналіз стану галузей соціальної сфери Закарпатської області. Соціально-економічне дослідження розвитку соціальної інфраструктури включає нагромадження статистичних даних, їх аналіз, теоретичне обґрунтування, перевірку одержаних результатів і розробку заходів щодо удосконалення їх розвитку. При вивченні суті соціальної інфраструктури необхідний системний підхід, який вимагає комплексного аналізу її функціонування та розробки цільової програми її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головним завданням соціально-економічного розвитку України є обґрунтування заходів зі створення повноцінного середовища життя і діяльності народу, забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина України, незалежно від місця його проживання. Для успішного вирішення цих задач необхідно, перш за все, сформувати розвинуту соціальну інфраструктуру населених пунктів, достатню для забезпечення оптимального рівня умов життєдіяльності їх мешканців. З особливою гостротою і складністю вирішується питання формування соціальної інфраструктури населених пунктів, достатню для забезпечення оптимального рівня умов життєдіяльності їх мешканців для сільських населених пунктів у зв'язку зі специфічними умовами сільського розселення в регіонах України, низьким бюджетним забезпеченням сільських територіальних громад та у зв'язку з інтенсивними соціально-економічними трансформаціями в аграрному секторі, що не відображають потреб розвитку соціальної інфраструктури. Тому закономірним є високий інтерес учених і практиків до теоретичних і методологічних проблем соціальної сфери сільської місцевості.

Для дослідження соціальної інфраструктури необхідним є визначення сукупності галузей, які складають структуру соціальної мережі. Соціальну інфраструктуру села складають: житлове та комунальне господарство, служба побуту, палаци культури (клуби), транспорт, що обслуговує населення, школи, дитячі дошкільні установи, лікарні, медпункти та ін. У найзагальнішому розумінні соціальна інфраструктура є системою елементів штучного місця існування, що виконує важливу соціальну

функцію – забезпечення умов для відтворення населення. Неабиякою є роль соціальної інфраструктури у зростанні значення людського фактора. Людський і економічний розвиток у сільській місцевості неможливий за умов відсутності об'єктів соціальної інфраструктури необхідної якості. Основну частину соціальної економіки формує соціальна інфраструктура.

Вплив соціальної інфраструктури на підвищення продуктивності праці виявляється в різних аспектах: розвиваються здібності людей до праці через піднесення освітнього і культурно-технічного рівня працівників, скорочуються втрати часу внаслідок скорочення захворюваності людей, створюються сприятливі соціально-побутові і житлові умови. Великою є роль соціальної інфраструктури й у виконанні таких соціальних завдань, як зближення за рівнем добробуту міського і сільського населення, згладжування регіональних відмінностей у рівні життя людей, посилення єдності у способі життя різних соціальних груп та прошарків населення. Активно впливає соціальна інфраструктура на формування прогресивної структури споживання і раціонального використання вільного часу працівників матеріального виробництва. В теперішній час розвиток галузей соціальної інфраструктури ще відстає від реальних потреб народу основним чином через дефіцит фінансових ресурсів.

Сприяють оптимізації використання фінансових коштів, спрямованих на розвиток соціальної інфраструктури, а також широке поширення ринкових форм господарювання в соціальному секторі економіки державні цільові програми розвитку, в основі яких лежать стимулюючі принципи і домінування субвенційних засад [10, с.12].

Усвідомлення ролі соціальної сфери як фактора економічного зростання держави, її комплексна оцінка в контексті соціально-економічного розвитку окремих регіонів дасть змогу:

- 1) виявити фактори, які впливають і визначають її динаміку, враховуючи при цьому регіональні особливості, а також тенденції базових соціальних ланок;
- 2) розробити обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення організаційно-економічних механізмів її функціонування і подолання територіальних диспропорцій соціального розвитку регіонів України [11, с. 3].

За останні роки в результаті різкого спаду сільськогосподарського виробництва і погіршення фінансового становища галузі, демонтажу старих організаційно-економічних механізмів розвитку соціальної інфраструктури села і соціального захисту населення, без заміни їх на нові, зумовило значне відставання сільських об'єктів соціальної інфраструктури від міських за рівнем і умовами життєдіяльності, наростання негативних змін в способі життя сільського населення і в цілому – кризовий стан соціальної інфраструктури села.

Основною причиною цього відставання є успадкована Україною економічна система, яка виробляла продукцію здебільшого для виробництва чи мілітарних потреб, а на соціальну інфраструктуру виділяли кошти за залишковим принципом. У сучасних умовах соціальна інфраструктура являє собою необхідну ланку розвинутої системи суспільного розподілу праці. Як і в матеріальному виробництві, у соціальній інфраструктурі мають місце економічні відносини.

Економічні відносини в соціальній інфраструктурі за своєю економічною суттю є відносинами споживчого, нематеріального виробництва і виявляють себе, по-перше, як економічні відносини доведення матеріальних благ до споживання в соціальній інфраструктурі, по-друге, як економічні відносини створення в соціальній інфраструктурі послуг.

Спектр галузей соціальної інфраструктури є достатньо широким, тому для оцінки стану соціальної сфери Закарпаття авторами виділені 4 основні галузі: освіта, культура, житловий фонд і охорона здоров'я.

Серед важливих показників забезпечення жителів соціальними послугами є наявність об'єктів освіти. Даний показник свідчить про загальну культуру та інтелектуальний розвиток особистості.

Найбільшою складовою за чисельністю серед структурних елементів освіти є середня освіта. У сільській місцевості Закарпатської області у 2014/2015 роках налічувалося 670 середніх закладів освіти, де навчаються 154,9 тисяч осіб. Загальноосвітні школи мають 490 сіл. При цьому майже кожне четверте село у Мукачівському, Рахівському і Хустському, кожне шосте – у Берегівському, Перечинському, Міжгірському та Ужгородському районах не мають шкіл.

Але в той час кількість вчителів у денних загальноосвітніх навчальних закладах Закарпатської області збільшилась (таблиця 1).

Таблиця 1

Загальноосвітні навчальні заклади*

(на початок навчального року)

Роки	Кількість закладів освіти	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (всього, тис. осіб)	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (тис. осіб)		Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами (тис. осіб)		Кількість вчителів (тис. осіб)
			денних	вечірніх, заочних	закінчили школу II ст.	закінчили школу III ст.	
2004-2005	716	188,9	5,2	3,7	19,6	15,0	18,1
2005-2006	713	181,7	8,2	3,5	19,3	14,9	18,2
2006-2007	712	176,0	2,8	3,2	18,9	14,3	18,3
2007-2008	714	170,3	7,1	3,2	18,6	14,2	18,3
2008-2009	711	164,3	1,5	2,8	17,8	14,0	18,5
2009-2010	708	159,6	7,0	2,6	15,4	13,7	18,6
2010-2011	693	155,6	3,1	2,5	16,4	12,8	18,7
2011-2012	679	154,0	1,7	2,3	15,7	10,9	18,8
2012-2013	675	153,5	1,7	1,8	14,9	10,7	18,9
2013-2014	670	153,3	2,0	1,3	14,5	10,7	19,1
2014-2015	670	154,9	3,9	1,0	13,5	10,2	19,2

* – розраховано за даними Закарпатського обласного управління статистики [6].

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про те, що кількість вчителів у школах Закарпатської області збільшилась на 6% у 2015 році проти 2005 року.

Із освітянською мережею тісно пов'язані заклади культури, особливо на сільських територіях. Помилки допущені у процесі економічних реформ негативно позначилися на розвитку культури, зокрема у сільській місцевості [7, с. 250]. Сучасна матеріальна база культурних установ внаслідок недофінансування не відповідає вимогам. В області спостерігається тенденція до скорочення кількості кінотеатрів як у містах, так і в селах: на початок 2015 року кількість демонстраторів фільмів по області склала 10 одиниць. За 10 років цей показник скоротився у 11 разів (у 2005 році функціонували 110 кінотеатрів).

На початок 2015 року по Закарпатській області кількість професійних театрів становила 4 одиниці, концертних організацій – 3 одиниці, музеїв – 15 одиниць.

У таблиці 2 представлений книжковий фонд і кількість бібліотек на Закарпатті.

Таблиця 2

Масові та універсальні бібліотеки та забезпеченість населення книжковим фондом*

Показник	2005 рік	2010 рік	2015 рік
Кількість бібліотек, одиниць	520	505	494
Кількість книжок і журналів, тис. прим.	6836,3	6473,3	5888,5

* – розраховано за даними Закарпатського обласного управління статистики [6].

Динаміка розвитку бібліотечної галузі має негативний характер – скорочується

кількість бібліотек – з 520 одиниць у 2005 році до 494 у 2015 році (-5%); кількість книжок знизилася на 14% за цей же період.

Кількість закладів культури клубного типу скоротилася з 488 одиниць на кінець 2005 року до 467 одиниць на кінець 2015 року. Із загальної кількості закладів 177 потребують капітального ремонту.

35,8 % загальної площі житлового фонду України розташовано в сільській місцевості [2]. Найвагоміша складова соціальної інфраструктури – житловий фонд. Це й зрозуміло: якщо у поселенні немає інших інфраструктурних об'єктів, то житлові будинки обов'язково є. Житло є головним елементом житлово-комунального комплексу. У нашому дослідженні було проведено аналіз житлового фонду, забезпечення населення житлом, устаткування житлового фонду, благоустрій населених пунктів.

Дані про житловий фонд Закарпатської області станом на 01.01.2015 року наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка житлового фонду Закарпатської області*

	2005 рік	2010 рік	2015 рік
Увесь житловий фонд, м ²	26387	28000	31000
У середньому на одного жителя, м ²	21,2	22,4	23,4
Питома вага загальної площі обладнаної, (%):			
- водопроводом	57,3	63,3	73,8
- каналізацією	56,3	62,3	73,0
- опаленням	43,3	51,0	70,0
- газом	78,1	79,4	83,6

* – розраховано за даними Закарпатського обласного управління статистики [6].

Житловий фонд населених пунктів Закарпатської області на початок 2015 року становив 31 млн. м² загальної площі, з якої дві треті належить сільській місцевості.

Нині в Україні існують такі види норм житлової площі у розрахунку на 1 особу:

- санітарна норма – 9 м² на 1 особу;
- соціальна норма – 13,65 м² на 1 особу;
- розрахункова норма – 5-7 м² на 1 особу – це розмір житлової площі, який застосовується при обчисленні потреби у житлі.

Треба зазначити, що у всіх районах Закарпатської області дотримано соціальну норму житлової площі на одну особу – 13,65 м².

Позитивною тенденцією є показники обладнання житлового фонду водопроводом, каналізацією, опаленням і газом, які кожного року зростають.

У структурі соціальних галузей домінуюче місце в забезпеченні відтворення сільського населення належить охороні здоров'я, фізичному розвитку та спорту. Саме ці сфери здійснюють найважливіший вплив на стан здоров'я сільських жителів.

У процесі дослідження виявлено, що мережа лікувальних закладів Закарпатської області зберігає тенденцію до скорочення (табл. 4).

Таблиця 4

Рівень медичного обслуговування в Закарпатській області за період 2005-2015 рр.*

Показники	2005 рік	2010 рік	2015 рік
Кількість лікарняних закладів, одиниць	69	70	54
Кількість лікувальних ліжок, тис.	10,2	10,0	9,0
Кількість лікувальних амбулаторно-поліклінічних закладів, од.	306	332	358
Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис.	5,2	5,2	5,1
Кількість середнього медичного персоналу	12,9	11,5	10,9

* – розраховано за даними Закарпатського обласного управління статистики [6].

Так, згідно даних табл. 4, кількість лікувальних закладів в 2015 році знизилася на 23% порівняно з 2010 роком, а кількість лікарів усіх спеціальностей порівняно з 2010 роком знизилася всього на 2%.

Ринкові відносини все більше з'являються в сільській медицині, що проявляється в збільшенні обсягу платних послуг населенню і до того ж не тільки через приватні медичні заклади. Але все таки кількісні показники розвитку медицини не супроводжуються якісними змінами. Скорочується кількість лікувальних ліжок і місткість амбулаторно-поліклінічних закладів. Негативна ситуація в сільській місцевості також пов'язана з тим, що амбулаторно-поліклінічний заклад розміщений у районному центрі та віддалені села не отримують своєчасно та якісної медичної допомоги.

Висновки. Вихід із кризового стану, в якому опинилася соціальна сфера в селі, необхідно шукати в удосконаленні механізму фінансування діяльності об'єктів соціальної інфраструктури. У цілому вельми важливим є переведення їх на ринкові принципи діяльності, кооперація засобів місцевих бюджетів, підприємницьких структур і домогосподарств на соціальний розвиток, створення на регіональному рівні фондів соціального розвитку сільських територій. Враховуючи складність і важливість проблеми, необхідно провести дослідження у регіонах і виділити інвестиції на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури для вимираючих сіл. В Україні відбувається процес децентралізації управління та регулювання розвитку соціальних галузей на селі. Залишковий принцип фінансування соціальної сфери відходить у минуле. Заклади соціальної інфраструктури села передаються у відання сільських громад, які повинні опікуватись задоволенням життєвих потреб сільського населення. Однак не вирішеність багатьох важливих проблем стримує ефективне функціонування об'єктів соціальної інфраструктури, а в окремих випадках приводить до зупинки їх діяльності.

Серед економічних важелів, які забезпечують функціонування галузей соціальної інфраструктури села потрібно звернути увагу на ті, від яких безпосередньо залежить розвиток соціальної сфери у сільській місцевості, а саме:

- бюджетне фінансування галузей соціальної інфраструктури села;
- механізм оподаткування підприємств, які функціонують у сільській місцевості;
- державні та недержавні інвестиції;
- пільгові банківські кредити;
- створення на регіональному рівні фондів соціального розвитку сільських територій.

Цілком очевидним є те, що на сучасному етапі розвитку України та її регіонів система розробки концепцій, прогнозування, планування і розробка програм соціально-економічного розвитку повинні стати структурно-визначальною складовою загальної системи державного регулювання, дієвим інструментом реалізації економічної політики держави.

Подальші дослідження будуть містити розв'язання проблем фінансування галузей соціальної інфраструктури та розвитку районів Закарпатської області.

Список використаних джерел:

1. Гаврилко П.П. Пріоритети збереження трудового потенціалу сільських територій / П.П. Гаврилко // Ефективна економіка. – 2012. – № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1149>.
2. Державна житлова політика України: проблема соціально-економічної ефективності: аналіт. доп. / О.А. Біловський. – К.: НІСД, 2012. – С. 15.
3. Ковальська Л.Л. Соціальна інфраструктура регіону: механізми формування та розвитку [Текст]: монографія / Л.Л. Ковальська, О.М. Салівончик; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк: Гадяк Ж.В.: Волиньполіграф, 2012. – 227 с.
4. Кришталь Т.М. Соціальна інфраструктура регіону в ринкових умовах господарювання: проблеми та перспективи [Текст]: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.05 / Кришталь Тетяна Миколаївна; Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси, 2013. – 40 с.
5. Ладика В.І. Розвиток сільських територій: стан та перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=3117&number=103>.

- 6.Офіційний сайт Головного Управління статистики в Закарпатській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>.
- 7.Соціальна інфраструктура регіону: навч. посіб. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; авт.-упоряд: В.М. Вакуленко [та ін.]; заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К. : Фенікс, 2010. – 256 с.
- 8.Соціальна інфраструктура села: сучасний стан та перспективи: монографія / Укр. НДІ продуктивності АПК, Держ. служба статистики України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; [авт.-упоряд.: М.К. Орлатий та ін.; за ред. М.К. Орлатого]. – К.: НДІ "Укргропромпродуктивність", 2012. – 249 с.
- 9.Тимошенко М.М. Теоретичні засади розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3501>.
10. Фімяр С.В. Соціальна інфраструктура регіону: механізм ринкової трансформації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / С.В. Фімяр; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2010. – 20 с.
11. Царук І.М. Економічні передумови формування соціальної сфери регіону в умовах ринкових трансформацій: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 / І.М. Царук; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. – К., 2010. – 20 с.